

Й.Р. Гілецький,
Р.Р. Сливка

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ГЕОГРАФІЯ СВІТУ

10 КЛАС

ПРОБНИЙ ПІДРУЧНИК

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 26.8я 721
УДК 911.3
Г47

Рецензенти:

доктор географічних наук, доцент Львівського національного
університету імені Івана Франка

Ровенчак І.І.;

методист Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

Слюсар О.І.;

вчитель географії школи №24 м. Івано-Франківська,
вчитель-методист

Стефанюк І.П.

Гілецький Й.Р., Сливка Р.Р.

Г84 Соціально-економічна географія світу. 10 клас. Пробний підручник. –
Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 400 с.

ISBN 978-966-10-1583-7

Посібник укладено за чинною навчальною програмою для загальноосвітньої школи з курсів «Географія. 10 клас. Рівень стандарту», «Географія. 10 клас. Академічний рівень».

Посібник складається з двох розділів: «Загальна економіко-географічна характеристика світу» і «Регіони та країни світу»; містить багато ілюстрацій і чимало додаткової пізнавальної інформації.

Для використання у навчально-виховному процесі у 10-х класах загальноосвітніх навчальних закладів.

ББК 26.8я 721
УДК 911.3

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-1583-7

© Навчальна книга – Богдан,
майнові права, 2011

Постарайтесь відповісти.

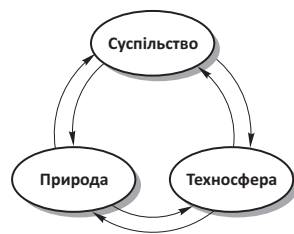
1. Чим подібні й чим відрізняються фізична та соціально-економічна географія?
2. Що вважають найбільш загальним об'єктом вивчення фізичної географії?
3. Чим відрізняється вивчення природи у фізичній та соціально-економічній географії?
4. Чим відрізняються материки і частини світу?
5. Чи на всіх материках є постійне населення?
6. Які вам відомі основні джерела географічних знань та методи географічних досліджень?

Предмет соціально-економічної географії світу.

З курсу 9-го класу ви вже ознайомилися з тим, що соціально-економічна географія вивчає особливості й закономірності розміщення населення, природних ресурсів та господарства. Тобто об'єкт вивчення соціально-економічної географії охоплює три сфери – суспільство, природно-ресурсну сферу і техносферу. Перебуваючи у складній взаємодії, вони утворюють **антропосферу** – земну оболонку, в якій живе людство. Саме антропосферу зазвичай вважають найбільш загальним об'єктом вивчення соціально-економічної географії.

З попередніх шкільних курсів вам відомо, що географія як наука відрізняється від інших галузей знань тим, що досліджує особливості та закономірності розміщення об'єктів та явищ на земному просторі (їх геопросторову організацію). А тому найкоротше визначення **предмета соціально-економічної географії** звучатиме так: *це наука, яка вивчає геопросторову організацію антропосфери.*

Соціально-економічна географія світу як навчальна дисципліна розглядає геопросторову організацію антропосфери у межах світу в цілому (**загальний огляд**) та його окремих регіонів і країн (**регіональна географія**). У загальному огляді основна увага приділяється вивченню географічного різноманіття країн, населення, запасів природних ресурсів, структури та рівня розвитку господарства у сьогоdnішньому світі. Це означає, що ви продовжите

Структура антропосфери

Прибережна частина міста Ріо-де-Жанейро (Бразилія) як осередок активної взаємодії структурних елементів антропосфери

знайомитись з елементами знань чотирьох складових соціально-економічної географії — політичної, соціальної, економічної географії та географії населення, але вже не в межах своєї держави, як у 9 класі, а в обширі світу в цілому. У другому (регіональному) розділі розкриваються економіко-географічні особливості окремих країн світу або їх груп у межах великої частини суходолу (**регіону**).

*Стела межі Європи і Азії
в околицях російського міста
Первоуральськ*

Картосхема частин світу

Історико-географічні регіони світу. У регіональній частині фізичної географії ви вивчали особливості природи окремих океанів і материків. При огляді явищ і процесів у житті людського суспільства світ переважно розглядають не в межах материків чи природних комплексів нижчого рангу, а в межах історико-географічних регіонів. Під такими **регіонами** розуміють певну історико-географічну частину географічного про-

стору, що об'єднує території не менше двох країн, має конкретно визначені межі й подібні природні, історичні, соціально-культурні та господарські особливості.

Найбільшими одиницями історико-географічного поділу простору земної кулі є **частини світу**. Це великі ділянки суходолу, що охоплюють материки або значні їхні частини з прилеглими островами. А саме, як ви вже пам'ятаєте з попередніх класів, серед шести частин світу Америка охоплює територію двох материків (Північну і Південну Америку), ще три по одному однойменному материку (Африка, Австралія та Антарктида), а в межах Євразії виділяють дві частини світу.

Водночас поділ на Європу і Азію має історичний, а не фізико-географічний характер. Межі між цими частинами світу досить умовні та нечіткі. Здебільшого їх проводять по гребенях (або східному підніжжю) Уральських гір, річці Ембі (або Уралі), Каспійському

морю, Кумо-Маницькій западині (або головному вододілу гірської системи Кавказу), Азовському, Чорному та Мармуровому морях, протоках Босфор і Дарданелли. Європу впродовж століть об'єднували християнські цінності, які впливали на європейську культуру в цілому, а та, в свою чергу, відіграла значну роль у розвитку світової цивілізації.

Піраміда майя у доколумбовому місті Чичен-Іца на півострові Юкатан (Мексика)

Азія значно різноманітніша у релігійному та й у цілому культурному відношенні від Європи. У різні періоди розвитку світової цивілізації вона також мала значний вплив на історичний розвиток людства, але передусім у межах Євразії та прилеглої частини Африки. В цілому Європу, Азію та Африку, які здавна були відомі європейцям, зазвичай називають Старим Світом. Значно пізніше відкриті частини світу (Америку, Австралію та Антарктиду), відповідно, вважають Новим Світом. Звичайно, усе це з погляду європейців, до яких належимо і ми — українці.

Про Антарктиду в соціально-економічній географії практично не згадують, оскільки там немає постійного населення, а її ресурси не підлягають освоєнню і не належать жодній з країн світу. Америку частіше розглядають не як єдину частину світу, а як два величезні регіони, межа між якими проходить південними кордонами США. На північ від нього історико-географічний макрорегіон Північна Америка (або Англо-Саксонська Америка), а на південь — Латинська Америка. Ці назви пов'язані з тим, що у північній частині Америки домінує англійська мова, а південніше США — іспанська та португальська, які належать до, так званих, романських або латинських мов.

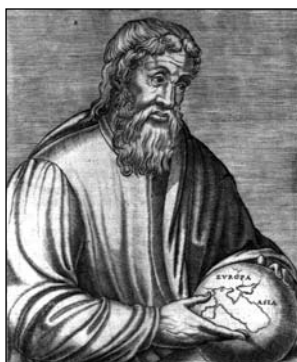
Отже, здебільшого під час вивчення соціально-економічної характеристики світу йтиметься про шість макрорегіонів: Європу, Азію, Африку, Північну Америку, Латинську Америку та Австралію з Океанією (величезне скупчення островів Тихого океану поблизу Австралії).

Картосхема поділу Америки на два макрорегіони

Логотип однієї з найвідоміших пошукових систем у мережі Інтернет

Страбон

Джерела знань. Методи економіко-географічних досліджень. Основними джерелами знань при вивченні соціально-економічної географії світу, як і під час опрацювання інших курсів, матимуть підручник та атлас. Однак надзвичайно великого значення у наш час швидких змін набирають засоби масової інформації (преса, радіо, телебачення, мережа Інтернет). Саме з них ви зможете почерпнути найновіші дані про ті чи інші політичні та соціально-економічні події у світі, ознайомитись із статистичними матеріалами, аналізами тенденцій розвитку людської спільноти.

Метод дослідження науки — це система прийомів і способів пізнання дійсності. Економічна географія користується низкою загальнонаукових і спеціальних методів досліджень. До перших належать *аналіз і синтез, математичне моделювання, методи аналогій і гіпотез* та інші. До спеціальних географічних методів дослідження належать *картографічний, порівняльний, районування, типізація і класифікація економіко-географічних процесів і явищ, балансвий, статистичний* та ін. Серед найсучасніших — *геоінформаційний* метод, оскільки на нівітному етапі розвитку науки найактуальнішим завданням є створення банків соціально-економічної інформації, географічних інформаційних систем, а також автоматизованих систем обробки географічної інформації.

Етапи розвитку соціально-економічної географії. Видатні економ-географи світу. В історії становлення і розвитку економічної географії виділяють декілька періодів: 1) класичний (від стародавніх часів до кінця XVII ст.); 2) новий (XVIII — перша половина XIX ст.); 3) новітній (від другої половини XIX ст. і до тепер).

1) *Класичний період* започаткований у Стародавніх Греції і Римі. Торгівля і загарбницькі війни зумовили стрімке розширення географічного світогляду греків і римлян. Одним із центрів античної науки було місто Александрія у Єгипті. У знаменитій бібліотеці цього міста творили такі видатні географи, як Ератосфен,

Птолемей, Страбон. Завоювання Римської імперії зумовили нагальну потребу у різносторонніх дослідженнях захоплених територій для потреб управління. Написана *Страбоном* «Географія» в 17 томах стала вагомим внеском у розвиток географічного країнознавства. Недаремно вченого вважають засновником економічної географії. У стародавньому світі зв'язки між природою і людиною були дуже тісними, тому античні географи вперше обґрунтували вплив природного середовища на розвиток суспільства.

Після занепаду Римської імперії традиції греко-римської науки розвинули середньовічні арабські географи і картографи, залишивши численні описи і карти країн Північної Африки, Азії і Європи. Найвідомішими вченими були *Ібн Ходрадберг* (IX–X ст.), *Ідрісі* (XII ст.), *Ібн Баттута* (XIV ст.), *Ібн Гальдун* (XIV ст.).

В епоху Великих географічних відкриттів (XV–XVII ст.) європейські метрополії потребували різносторонньої географічної інформації про природу, населення, традиції, ресурси, шляхи сполучень і господарство колонізованих країн. Накопичення фактів і складання карт були основними завданнями тогочасних географів. Найбільший внесок у розвиток тогочасної географії зробив голландець *Бернгардт Вареніус* (1622–1650). У праці «Загальна географія» вчений вперше здійснив поділ географії на загальну і спеціальну. Загальна географія, на його думку, вивчає Землю як єдину систему, натомість спеціальна — території окремих країн.

2) *Новий період*. У XVII–XVIII ст. у Західній Європі відбуваються політичні й промислова революції, прискорено формуються національні господарські комплекси і світовий ринок. В цей період вчені зосередились на статистичному та порівняльному дослідженні життя держав, розвивається політекономія і камеральна статистика. Найбільш відомим ученим того періоду є англієць *Вільям Петті* (1623–1687). У працях «Політична анатомія Ірландії» та «Політична арифметика» він розкрив роль територіального, природно-ресурсного і демографічного чинників у розвитку господарства держави. Німецький вчений *Йоганн Генріх фон Тюнен* (1783–1850) запропонував географічну модель ізольованої держави.

Праця Вареніуса

Модель Тюнена

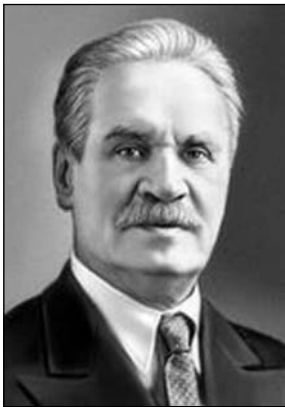
Карл Риттер

Елізе Реклю

Вона містить чотири зони сільськогосподарської спеціалізації, що оточують ринковий центр і взаємопов'язані з ним виробничими зв'язками.

У XIX ст. провідною науковою концепцією стає *географічний детермінізм*, представники якого вважали вплив географічного середовища визначальним у розвитку суспільства. На основі цієї ідеї постала німецька школа *антропогеографії*, засновниками якої вважають *Карла Ріттера* (1779–1859) та *Фрідріха Ратцеля* (1844–1904). *Антропогеографи* найбільшого значення надавали вивченню взаємодії людини із сукупністю природних явищ в межах земної поверхні. Впливом природних чинників пояснювали розвиток світової цивілізації француз *Елізе Реклю* (1830–1905), а також росіянин *Лев Мечніков* (1838–1888). На засадах *антропогеографії* працював засновник української географії *Степан Рудницький* (1877–1937).

Микола Баранський

Французький географ *Поль Відаль де ля Блаш* (1845–1918) критично поставився до ідей географічного детермінізму і вказував на те, що природне середовище створює певні умови й обмеження для життя людини, однак від здібностей і вмінь людини залежить її здатність їх побороти. Ця думка лягла в основу концепції *посибілізму* і стала теоретичним підґрунтям французької школи «*географії людини*».

3) *Новітній період*. У XX ст. вагомий внесок у становлення теорії економічної географії зробили російські вчені *Микола Колосовський* (1891–1954) і *Микола Баранський* (1881–1963), які розробили основи теорії економічного районування. Її застосовували на практиці для потреб планування регіонального господарського розвитку соціалістичних країн.

У європейській географії у цей період сформувався дуже перспективний напрям економіко-географічних досліджень — «теорія центральних місць». Її найвідомішим представником став німець *Вальтер Кристаллер* (1893–1969). Вчений розробив географічні моделі просторового розвитку розселення і сфери послуг, які широко застосовуються у проектуванні сучасних систем розселення.

Однією із найбільш впливових стала англо-американська школа географії, засновниками якої вважають *Річарда Хартшорна* (1899–1992), *Браяна Беррі*, *Пітера Хаггета*, *Вільяма Бунге* та ін. Їх дослідження стосувались теорії географії, географічного країнознавства і регіональних досліджень. У середині ХХ ст. в економічну географію широко входять математичні методи. Географи дещо змістили увагу від вивчення виключно господарства до вивчення гострих соціальних проблем (безробіття, захворюваність, соціальна нерівність) і способу життя різних груп населення (народів, расових груп, робітників, селян та ін.).

До найсучасніших вчень соціально-економічної географії відносять *концепцію «полюсів зростання» Франсуа Перру* (1903–1987), яка широко використовується на практиці для відродження депресивних районів. Відомою є *концепція глобальних міст Джона Фрідманна*. Вчений обґрунтував стадії розвитку міської мережі та формування світових міст, функції яких мають планетарне значення. У 2008 р. за економіко-географічні праці лауреатом Нобелівської премії в галузі економіки став американець *Пол Кругман*. Вчений дослідив чинники урбанізації і її вплив на глобальну торгівлю.

Отже, в ХХІ ст. значення соціально-економічної географії суттєво зросло у зв'язку із радикальними змінами в житті людського суспільства. Недаремно географів залучають для роботи у різні соціально-економічні, політичні та громадські організації в якості експертів, аналітиків і консультантів. Адже вони володіють необхідними знаннями і вміннями для комплексного вивчення й вирішення гострих суперечностей сучасного світу.

Пол Кругман

Париж — одне із світових міст сучасності

Чи зрозуміли ви і запам'ятали?

1. Що вивчає соціально-економічна географія світу?
2. Які історико-географічні регіони зазвичай виділяють у соціально-економічній географії?
3. Які джерела знань можна використати для пізнання суспільно-географічних особливостей світу?
4. Які методи використовують в економіко-географічних дослідженнях?
5. Які вчені класичного і нового періоду зробили значний внесок у розвиток економічної і соціальної географії?
6. Які важливі концепції економічної і соціальної географії з'явилися і розвиваються на новітньому етапі розвитку науки?

Чи готові ви відповісти і виконати?

1. Охарактеризуйте розміщення України відносно великих історико-географічних регіонів світу.
2. Перегляньте пресу і знайдіть повідомлення про соціально-економічні події у кожному з великих історико-географічних регіонів світу.